

Nefy-ü Kısas Defterlerine Göre Tanzimat Sonrasında Balkanlardan Yapılan Sürgünler (1848-1883)

Harun Çoban*

Özet

Osmanlı Devleti hukuk sistemi üzerine yapılan çalışmalar oldukça fazladır. Yapılan çalışmaların genel vurgusu, 1839 Gülhane Hattı Hümayununun sadece ferdi haklar bağlamında konu edilmemesi, aynı zamanda devletin tüm kurum ve kuruluşlarında reformasyon hareketlerinin başladığı bir dönem olarak ele alınması gerekliliğidir. Tanzimat dönemi olarak kabul gören 1839-1876 tarihleri arasında kalan süreçte, Osmanlı Devleti adli alanda pek çok ıslahat hareketlerine girişmişti. Bu ıslahat hareketleri hem kurumsal yapılaşmayı hem de muhakeme ve ceza usullerini kapsamaktaydı. Bu çalışma, Nefy-u İtlak Defterleri ışığında ceza usulünde yapılan yenileşmeyi, Tanzimat'ın ilanı sonrasında Osmanlı Devleti'nin problemlili bölgelerinden birisi olan Balkanlar'dan yapılan nefy (sürgün) cezaları kapsamında incelemeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda sürgün cezaları ile bağlantılı olarak bu dönemde Balkanlarda en fazla sürgün cezası verilen suçları ve suç çeşitlerini ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, Tanzimat, nefy, sürgün, ceza

The Exiles From the Balkans After the Tanzimat Era According to the Nefy-ü Kısas Records

Abstract

There are quite a lot of academic studies on the legal system of the Ottoman state. In this academic studies done, it is emphasized in general, 1839 Gülhane Hattı Hümayun should be considered not only in the context of individual rights but also as a period in which all the institutions and institutions of the state have begun reform movements. During the period between 1839 and 1876, which was accepted as the Tanzimat period, the Ottoman state had begun many reform movements in the field of law. These reform movements included both institutional building and court and punishment methods. This study aims to examine the reforms in the light of

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, harun.coban@ogr.sakarya.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-4017-3689.
(Makale Gönderim Tarihi: 07.09.2018; Makale Kabul Tarihi: 06.10.2018).

“Nefy-u İtlak Defterleri” and within the context of the “nefy” punishment made by the state from the Balkans region which is one of the problematic regions of the Ottoman State after Tanzimat's declaration. At the same time in connection with exile punishment, it aims to reveal the crimes and crime types given the most exile penalties in the Balkans in this period.

Keywords: Ottoman, Balkans, Tanzimat, nefy, exile, punishment

Giriş: Osmanlı Hukukunda ve Tanzimat Fermanında Suç ve Ceza

Tanzimat Fermanının ilanından önce Osmanlı yargı işleyişi dağınık bir yapıya sahip olmuştur. Klasik dönemde yargı organının başında, yüksek mahkeme olarak Divan-ı Hümayun yer almış, Divan-ı Hümayun, yapılan başvurular üzerine kadıların şer'î mahkemelerde verdikleri kararları temyiz eden yüksek bir mahkeme, ayrıca Divan'a başvuran veya ikinci defa yargılanmayı talep edenler için de istinaf¹ mahkemesi olarak çalışmıştır. İkinci olarak Osmanlı Devleti'nde önemli bir yargı organı Şer'îyye Mahkemeleriydi ve bu mahkemeler devletin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar her türlü hukuki ihtilafın çözüm mercii olmuştur. Şer'îyye Mahkemelerinden başka yargılama yetkisine sahip diğer mahkemelerden biri de Paşa divanlarıydı. Bu mahkemeler, eyaletlerde Beylerbeyinin başkanlığında toplanan mahalli idare mahkemeleriydi. Askeri alanda yargılama yapan mahkemeler, Yeniçeri Ağası Divanı ve Kaptan Paşa Divanı'ydı. Yeniçeri ağası, divanında kendisine bağlı görevlileri yargılama yetkisine sahipti ve verdiği cezaların bazılarını infaz etme yetkisi bulunduğu gibi bazılarını da veziriazama iletmekle görevliydi. Kaptan-ı Derya, Kaptan Paşa Divanında tersane görevlilerinin davalarını bizzat dinleyebileceği gibi bu davaları semt kadılarına da iletebilirdi. Mali anlaşmazlıklarla ilgili davalara Defterdar bakardı. Mali konularda ayrıca Muhtesip ve İhtisap Ağalarının da yargılama yetkileri vardı. Konsolosluk mahkemeleri, kapitülasyonlardan yararlanan yabancı devletlerin vatandaşlarının aralarında çıkan ihtilaflara bakardı. Cemaat mahkemeleri ise gayrimüslim vatandaşların din ve mezhep olarak bağlı oldukları

¹ Bir davayı bidâyeten görmek, davayı ilk defa görmek demektir. Bir davayı istinafen görmek ise, ilk derece nizamiye mahkemelerince görülen davalara yeniden bakmaktır, M. Macit Kenanoğlu, "Nizamiye Mahkemeleri", İslam Ansiklopedisi, TDV. Yay., 2007, c.33, s.186.

mahkemelerdi.² Bahsedilen yargılama kurumlarının çokluğu ve bağlı buldukları idari birimlerinin farklı işleyişi sebebi ile cezalar belli bir standart taşımamış, bu yüzden aynı suçta farklı cezalar verilebilmişti.

Tanzimat öncesi Osmanlı hukuku şer'î ve örfî olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. İslam hukuk kuralları “Şer” ya da “Ahkâm-ı Şer’iyye” olarak isimlendirilirken, hükümdarlar tarafından konulan hukuk kuralları da “Örf”, “Kanun” ya da “Kavanin-i Örfiyye” olarak isimlendirilmiştir.³ Şer’î hukuk; Kur’an, Sünnet, İcma’, Kıyas gibi şer’î deliller vasıtasıyla İslam âlimlerinin hukuk kitaplarında topladıkları hükümler,⁴ örfî hukuk ise hükümdarın şer’îatin dışında kalan alanlarda kendi iradesiyle çıkardığı kanunlar olmuştur.⁵ Osmanlı Devletinde, padişahlar tarafından gerekli görülen zamanlarda şer’î hukukun yöneticilere tanıdığı “ta’zir yetkisi”⁶ çerçevesinde kanunnameler yürürlüğe konulmuştu. Bu kanunnamelerin en ünlüleri Fatih, Yavuz ve Kanuni Sultan Süleyman Kanunnameleriydi. Kanuni Sultan Süleyman’a ait olan kanunname 1846 yılına kadar 326 yıl yürürlükte kalmış, III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde bu kanunnameye dönemin ihtiyaçlarına yönelik fermanlar çıkartılarak bazı ek düzenlemeler de yapılmıştır.⁷

Tanzimat öncesinde İslam hukukunun yöneticilere verdiği ta’zir yetkisi çerçevesinde hükümdarların yaptırımlarını içeren kanunnameler yürürlüğe konulmuş olsa da, kanunlarda yer alan cezaların hangilerinin, hangi fiile ne derecede uygulanacağı belirsizdi.

² Haluk Selvi, Kurtuluş Demirkol, “Osmanlı Devleti’nde ABD Vatandaşlarının Hukuku”, *History Studies*, 2012, cc. IV, ss. 327-349; Bu mahkemeler kendi cemaatlerine tâbi kimselerin aralarındaki ihtilafları örf ve adetlerine göre görürlerdi, ayrıntılı bilgi için bkz. Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1876-1914)*, 2. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010, s. 1-3

³ Mehmet Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c.10, 2002, s. 15–20.

⁴ Ali Bardakoğlu, “Osmanlı Hukukunun Şer’iliği Üzerine”, *Yeni Türkiye Dergisi*, sy.31, Ocak-Şubat 2000, s.712

⁵ Halil İnalçık, “Örf”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay.,c.9, İstanbul, 1964, s.480

⁶ İslam hukukunun had ve kısas cezalarının dışında yöneticinin veya hâkimin yetkisine bırakılan ceza, Tuncay Başoğlu, “Ta’zir”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay, c.40, 2011, s. 198

⁷ Ali Akyıldız, “Memur Yargılamasında İdari Süreç”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 1–2, 2001, s.146.

İlk önceleri işlenen fiilin devlette veya toplumda yaptığı etkinin derecesine göre cezalandırmalar yapılmış olsa da, daha sonraları vazifeli makamlar tarafından yapılan suiistimaller artarak cezalar keyfi bir hale gelmeye başlamıştır. Özellikle 17. yüzyılın sonundan itibaren pek çok savaş ve iç isyanlardan dolayı devlet idaresinde meydana gelen bozulma, kişisel haklar konusunda da bozulmayı ve keyfi tutumu beraberinde getirmiştir.⁸ Osmanlı Devleti'nde cezaların uygulanmasındaki genel amaç, devletin kurumsal yapısına zarar veren veya toplumda huzursuzluğa sebep olan kişilerin bu davranışlarının terbiye edilerek bir daha yapmamalarını sağlamak olmuştur. Özellikle ağır ceza kapsamında yer alan ve sıkça kullanılan kürek cezası, hapis cezası ve sürgün cezası, suçluları ıslah etmeyi amaçlamaktaydı. Bu cezaları alan kişiler benzeri davranışları bir daha yapmayacağı kanaati oluşuncaya kadar serbest bırakılmamak üzere cezalandırılmışlardır.⁹

3 Kasım 1839'da Gülhane Hattı Hümayunu'nun ilanı Osmanlı Devleti'nin idari, hukuk ve toplumsal yaşam alanlarında, klasik yapıdan modern bir yapıya değişimin başladığı tarih olarak kabul görmüştür. Gülhane Hattı Hümayu'nun ilan edildiği 1839 yılından Kanun-ı Esasi'nin ilan edildiği 1876 tarihine kadar olan süreç Tanzimat Dönemi olarak nitelendirilmektedir. Tanzimat Döneminde devlet, hızlı bir biçimde modernleşme ihtiyaçlarına cevap aradığı bir dizi reform hareketlerine girişmiş, bu reformlardan hiç kuşkusuz en önemlisi de kişisel ve sosyal hakların yeniden ele alındığı kanuni ve cezai düzenlemeler olmuştur.

Tanzimat Fermanı ile daha önce padişah ya da tayin ettiği memuru tarafından sorgusuz sualsiz hiçbir usule dayanmadan yapılan yargılama usulü değişerek yerine önce karşı tarafın dinlenmesi sonra karara varılması usulü getirilmiştir. Tanzimat Fermanı kişiye yalnızca kendini savunma hakkı vermiyor ayrıca mal ve namuslarının korunacağına dair teminat da veriyordu.¹⁰ Önce kişi hakları ardından yürürlüğe konulan ceza ve usul kanunları ile Osmanlı hukuku yeni bir yapı kazanmaya

⁸ Tahir Taner, "Tanzimat Döneminde Ceza Hukuku", *Tanzimat 1(Komisyon)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1999, s.221–22

⁹ Süha Oğuz Baytımur, *Osmanlı Devletinde Hapis Ve Sürgün Cezaları (1791-1808)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Doktora Tezi, Elazığ, 2011, s. 59.

¹⁰ Mustafa Reşit Belgesay, *Tanzimat Ve Adliye Teşkilatı*, İstanbul: Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 220.

başlamıştır. Suçlar ve bunlara verilecek cezalar daha kurumsal ve hukuki bir boyuta kavuştu.

Osmanlı Hukukunda Sürgün ve Tanzimat Döneminde Yaşanan Dönüşüm

Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'ndeki yargı sistemi farklı kurumlar tarafından farklı standartlarda ele alındığı için aynı suç farklı cezalar alabilmiş bu da cezalandırma müessesesinin dağınık bir görünüm arz etmesine neden olmuştur. Bu dönemde ise cezalar, dönemin Avrupa'sındaki cezalar ile benzerlik gösterme eğilimindedir. Bunlar incelendiğinde bedene yönelik cezalardan, ağır işlerde çalıştırmaya oradan da sürgün ve kısa süreli hapse doğru bir yönelim olduğu görülmektedir.¹¹ Tanzimat Fermanının ilk meyvelerinden olan 3 Mayıs 1840 tarihli Ceza Kanunu, suçları; kanuna muhalefet, padişah ve devlete karşı işlenen suçlar, isyan, anarşi (fesat), dövme, sövme, hakaret, gasp, rüşvet, silah çekme, yol kesme gibi guruplara ayırmakta, ölüm cezası gerektiren suçları da ayrıca sınıflandırmaktaydı.¹² Dönemin hukuki kayıtları olan şer'îyye sicillerinde halka zulüm, asayiş ve inzibatı bozmak, tagallüb,¹³ tezvîr¹⁴, teşvik, ihmal, rüşvet, keyfî sebepler, çekememezlik, ahlaksızlık ve dinî sebepler sürgüne gerekçe olarak yer almış, ayrıca siyaseten ve idareten sürgünler de uygulanmıştır.¹⁵ Şer'îyye Sicillerinde görüldüğü gibi, suça verilen cezaların kayıtlarını ihtiva eden arşiv kaynaklarını gözden geçirdiğimizde, hem suç teşkil eden fiili hem de bu fiile verilen cezanın şiddetini ve niteliğini takip etmemiz mümkün olmaktadır. Konumuzu oluşturan sürgün cezaları da takip edebildiğimiz bu cezalar içerisinde yer almaktadır.

Sürgün, Osmanlı Hukukunda ve yönetim sisteminde Tanzimat'tan önce de başvurulan bir yöntem olmuştur. Belgelerde kovalamak, takip

¹¹ Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 77.

¹² Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, c. I, İstanbul 1995, s. 336.

¹³ Zorla gasp ve tahkim etmek; Şemseddin Sami, "Tegallüb", *Kamus-i Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 419.

¹⁴ Sahtecilik, dolandırıcılık, hile ve desise; Şemseddin Sami, "Tevir", *a.g.e.*, s.402.

¹⁵ M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler Yeni ve Yakınçağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", *Bellekten*, 60/15, Ankara 1951, s. 513-531.

etmek, nefy, icla, tard, def' etmek¹⁶, inhâ, teb'id, mütebâidin, nefy ü irsâl, sarf ü tahvil ve menfi¹⁷ olarak da geçen sürgün, bir ülke veya belde halkını daha özelde de bir kişiyi, yaşadığı bölgeden ceza veya güvenlik tedbiri amacıyla, başka bir yere belli bir süre ya da ömür boyu kalmak üzere, isteği dışında ikamete mecbur etmektir.¹⁸ Osmanlı devleti sürgünü iskân ve ceza olmak üzere iki farklı şekilde kullanmıştır. Devletin kuruluşundan yıkılışına kadar örfî ve şer'î cezalandırma aracı olarak kullanılan sürgün cezası ile ilgili, Kanunnamelerde ve arşiv belgelerindepek çok hüküm bulunmaktadır.¹⁹

Sürgün, ilk dönemlerde cezalandırma aracı olarak kullanımından ziyade yeni fethedilen bölgelere iskân amacına yönelik olmuştur. Bu sürgünler, devletin kendi hâkimiyeti altında yaşayan topluluklardan bir kısmını belirli program ve kurallar çerçevesinde, yerleşik oldukları bölgelerden alıp başka bölge ya da bölgelere yerleştirme politikası şeklinde uygulanmıştır. İskân olarak sürgüne tabi olan topluluklara devlet tarafından bazı kolaylıklar sağlanırdı. Kişiler toprak vergisi olan avarız vergisinden muaf tutulur ayrıca toprak tahsisi gibi konularda kendilerine kolaylıklar sağlanırdı.²⁰ Bu durum sürgünün bir ceza değil, devletin uygun gördüğü bölgeleri şenlendirmek amacıyla uyguladığı ve aslında "iskân ve yerleşim"i amaçlayan politikası olmuştur.²¹

¹⁶ Şemseddin Sami, "Sürgün", *a.g.e.*, s.743

¹⁷ Abdullah Acehan, *a.g.m.*, s.14; Köksal, *a.g.m.*, s. 283-341.

¹⁸ Talip Türcan, "Sürgün", *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., C. 38, 2010, s. 164-166; Nebi Bozkurt, "Sürgün", *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., C. 38, 2010, s. 166-167

¹⁹ Kemal Daşcıoğlu, "Sürgün", *İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., c. 38, 2010, s. 167-169; Daşcıoğlu, *İskân, Suç ve Ceza Osmanlıda Sürgün*, Yeditepe yay., İstanbul, 2007; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.11, 13, 15; Tuğba Akıllı (Acar), *3 Nolu Nefy-u İtlak Defteri'nin (S. 1-100)Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Tokat-2006; Ömer Kılıç, *4 Numaralı Nefy-u İtlak Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010; Harun Çoban, *5 Numaralı Nefy-u İtlak Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010

²⁰ Barkan; *a.g.m.*, c.11, s. 547-549

²¹ Daşcıoğlu, *a.g.m.*, 167-169; Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle ilgili Hattı-ı Hümayunları", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 19, 2005, s. 283-284.

Devletin kuruluşundan Tanzimat'a dek geçen süreçte iskân için yapılan sürgünlerle ceza vermek amacıyla yapılan sürgünler iç içe geçmiştir. Fermanla belirtilmediği sürece bu suçları birbirinden ayırt etmek güçtür.²² Kuruluş devrinde yeni fethedilen Rumeli topraklarında sürgün uygulaması esnasında, devlet gerekli gördüğü yerler için reayasına ihtiyaca binaen "sürgün gitmeyi" emrederdi. Fakat bu sürgünler iskân amaçlı olduğu için idari, inzibatî ve cezaî olarak verilen sürgün hükümlerinden farklı olmuştur. Bazen sürgün gidilecek yerin şartları ağır olmuş bu da bölgeye gitmek isteyen insan sayısını azaltmıştır, bu gibi durumlarda bu tür yerlere, halkın şikâyetçi olduğu "içinde ehl-i fesad" olan kişiler sürülmüştür. Bu gibi durumlarda sürgün toplumda azgın ve kabahatlıların cezalandırılması anlamına gelirdi. Genellikle bu suç ve kabahatler; "müzevirlik,²³ şirretlik, gammazlık, yalancılık, yalan yere şahadet, müseccel katil,²⁴ kan davası gütmek, hırsızlık yapmak, hırsıza yataklık yapmak, eşkıyalık, zorla birinin evine girmek, başkasının karısına ve cariyesine taarruz, oğlancılık, faizcilik, avarız ve nüzûl vergilerinin ödenmesinde mahalle halkına yardım etmemek, zina, kız iğfali, deyyusluk, ana dövme, ağza ve imana sövmek, dava satın almak, karısını satmak, mescidin halısını çalmak, cami civarında bulunan evine nâmahrem kadın getirmek, kadına livata etmek, sahte belge düzenlemek, şarap içmek, ramazan günü zina etmek, küfürbazlık, oğlunun eşini yahut eşinin annesini kullanmak, beylerin ve subaşılardan yanına sokulup kasaba halkına zarar vermek, haberi olmadan Müslümanları kefil yazmak"²⁵ olarak görülürdü.

Doğrudan cezalandırma amacıyla Sürgün cezasına ilk olarak Yavuz Sultan Selim tarafından hazırlanan kanunnâmede rastlanmaktadır. Kanunnâmede, *"Bir kimse hakkında mahallesinden veya köyünden, hırsızdır, kahpedir diyerek onu aralarında istemezlerse, o kişinin suçu eğer diğer insanlar tarafından da biliniyor ise mahallesinden ve*

²² Daşcıoğlu, *a.g.m.*, 167-169

²³ Yalancı, Sahtekar, Dolandırıcı; Şemseddin Sami; "Müzevir", *a.g.e.*, s.1331

²⁴ Sicile geçirilmiş, mahkeme defterine kaydolunmuş; Şemseddin Sami, "Müseccel", *a.g.e.*, s.1341

²⁵ Barkan; *a.g.m.*, c.11, s. 524-569

*köyünden “nefy” edilir, eğer başka bir mahalle ya da köyde de kabul edilmezse şehirden süreler”, şeklinde yer almaktadır.*²⁶

Sürgün, sınırları ve uygulama alanı belirli bir ceza olarak en belirgin şekilde, 1858 tarihli ceza kanunnamesinin 2, 3, 16, 17, 19, 20, 27, 30. ve 50. maddelerinde ifade edilmiştir. Bu sürgünler ömür boyu süren “müebbed” ve geçici süreli cezaları içeren “muvakkat” olmak üzere iki ana kısımda ele alınmıştır. Kanunun sürgünle ilgili ceza maddelerine göre; eziyet etmek, hakaret etmek ve cinayet işlemek; kürek ve kalebendlik cezalarının yanında ayrıca, ömür boyu sürgün, rütbesinin ref'i²⁷ ve memuriyetinin düşmesi şeklinde cezalandırılırdı. Uyarı ve terbiye edici cezalar ise hapis, geçici süre ile sürgün ve para cezası ile cezalandırılmıştır. Gerek kalebendlik gerek ömür boyu sürgün cezasına çarptırılan şahıs, eğer kalesinden ya da menfasından kaçarsa, yakalandığında ömür boyu kürek cezası alıyordu. Nefy-i ebed olarak isimlendirilen sürgün cezası ile kişi devletçe tayin olunan mahalle ömür boyu ikamete mecbur edilir, eğer ailesinin kendi yanına naklini isterse buna da müsaade olunurdu. Geçici ya da ömür boyu kürek yahut ömür boyu sürgün cezalarına çarptırılanlar ise yol ve memuriyet maaşlarından mahrum bırakılırdı. Kalebendlik cezaları cezanın bitiminden sonra devletçe yeniden değerlendirilir, eğer kişi ıslah olmuşsa işine iade edilirdi. Geçici süreli sürgün cezalarında, sürgüne gönderilen kişi cezasının bitimine yakın sürgün bölgesinden kaçıp memleketine dönmüş ise, cezasının geri kalanını kalebend olarak tamamlamak zorundaydı. Bir kişi idam, sürgün, pranga, ref'-i rütbe cezası alır ise bu ceza, bulunduğu mahalle, kaza ve eyalette ilan olunurdu. Bir kişi idam cezasına çarptırılmış ise bunun yerine Ömür boyu kürek cezası verilirdi. Ömür boyu kürek ve sürgün cezasına çarptırılanların şüpheli durumları devam ediyor ise gerçek ortaya çıkana dek geçici kürek cezası uygun görünürdü. Sürgüne gidilen yer için “menfâ”, sürgüne gönderilen kişi için “menfi” kelimeleri

²⁶ Ahmet AĞGÜNDÜZ, *Osmanlı Kanunnameleri*, OSAV Yay., C.3, İstanbul, 1990, s.106; Süha Oğuz Baytımur, *Osmanlı Devletinde Hapis Ve Sürgün Cezaları(1791-1808)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Doktora Tezi, Elazığ, 2011, s. 61

²⁷ Kaldırma, lağvetme, feshetme; Şemseddin Sami, “ref’”, *a.g.e.*, s.667

kullanılırken af edilme durumları için ise “ıtlak” kelimesi kullanılmıştır.²⁸

19. yüzyılda başkent İstanbul’dan yönetime muhalif olan kişi ve devlet görevlilerinin zararlı oldukları gerekçesiyle gönderilmesi şeklinde uygulanan sürgün cezalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin Meşrutiyet’in ilanından evvel Meşrutiyet’e muhalefet ettikleri gerekçesi ile ilmiye ricalinden Ramiz Paşa, Rıza Bey ve Kıbrıslı Kâmil Efendi, rütbe ve payeleri sökülerek Rodos, Limni, Bozcaada gibi çeşitli yerlere sürülmüşlerdir. Yine Meşrutiyet’in ilanında büyük emeği bulunan Mithat Paşa, aleyhine gelişen olaylar ve devrin padişahı II. Abdülhamid ile yaşamış olduğu fikir ayrılıkları sebebi ile 5 Şubat 1877’de devlet sınırları dışına sürülmüş, hakkında af çıktıktan sonra bile merkeze yakın olmasına müsaade edilmeyerek önce Suriye valiliğine ardından da İzmir valiliğine tayin edilmiştir. Daha sonra da Sultan Abdülaziz’in katli davasından yargılanarak Taif’e sürgün gönderilmiştir.²⁹ Bu kişiler dışında da birçok devlet adamı sürgün cezasına çarptırılmıştır. Bu cezalarla suçlunun sürgün gittiği yerde geçirdiği sıkıntılar ve zorluklarla terbiye olup uslanmasının amaçlandığı görülmektedir. Bunu hükümdeki “*ıslâh-ı nefis olma*” tabirinden anlamaktayız. Hükümlerde geçen “*...emsâline ibret olmak üzere nefyi...*”, “*li-ecli’t-te’dîb*”³⁰ tabirinden de, verilen bu cezadan halkın da ibret almasının amaçlandığını anlaşılmaktadır. Nefy cezaları kapsamında yer alan nakil, def’ ve ikâmet suçluyu bulunduğu yerden tamamen çıkarma amacı taşımaktadır. Özellikle halkın güvenliğini tehdit eden ve toplumun huzurunu bozan kişiler için bu cezaların uygulandığını görülmektedir. Tutuklular nefy yerlerine gönderilirlerken gerekli durumlarda yanlarına “*kavvâs*”, “*çavuş*” ve “*mübaşir*” gibi görevliler verilmiştir. Hükümlerde bu kişiler “*Dîvân-ı de’âvî çavuşlarından*

²⁸ Acehan, Abdullah Acehan, “Osmanlı Devleti’nin Sürgün Politikası Ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, s.16; Uluçay; *a.g.m.*, s. 510-511; Mehmet Gayretli; “1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar Ve Bu Kanuna Ait Bir Taslak Metninin Bir Kısmıyla İlgili Değerlendirmeler”, www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-2.pdf

²⁹ Süleyman Kâni İrtem; *Birinci Meşrutiyet Ve Sultan Abdülhamid*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., 2004, İstanbul, s. 61, 62, 234, 299

³⁰ Bir suçlu işleyeni, başkalarına örnek olacak şekilde cezalandırma; Ferit develi oğlu, “*li-ecli’t-te’dîb*”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ayın Kitabevi Yay., Ankara, 2001, s.1054

*mübâşir tayin kılınan çavuşa terfikan*³¹ ya da *“mübâşire terfikan”*³² ifadeleri ile tutukluya eşlik etmek amacıyla görevlendirilmişlerdir. Suçlu sürgün yerine ulaştıktan sonra sürgün yazısı okunur, ardından kadıya teslim edilirdi. Bu işlemden sonra mübâşir, kadıdan suçluyu teslim ettiğine dair ilâm alır ve bunu dönüşte İstanbul’da ilgili makamlara sunar.³³ Sürgün edilen devlet adamlarına işlediği suçun derecesine göre,³⁴ müebbeden memuriyetten çıkarılması, maaşının kesilmesi, bir daha devlet hizmetine getirilmemesi ve rütbesinin indirilmesi gibi cezaların tamamı ya da bunlardan biri verilirdi.

Suçlu cezasını çekmek üzere bulunduğu bölgeden başka bir bölgeye gönderiliyorsa, her ne ceza alırsa alsın *“nefy”* (sürgün) tabiri kullanılır ya da aldığı ceza, nefy cezası türünde kategorize edilirdi. Menfası sadece belirli bir bölgeden ibaret olanlar sadece o bölgede olmak üzere hayatını normal şekilde idame ettirirdi. Eğer sürgün gittiği bölgede de rahat durmazsa sürgün yeri değiştirilirdi. Örneğin Drama sancağında asker kaçaklarını ve askerlik çağına gelip de gitmeyenleri saklayan kişiler, Kur’a Nizamnamesi Kanunu’na göre suçlu bulunarak 3 sene müddetle eyalet içerisinde herhangi bir yere sürülmeleri kararlaştırdığından Sadaret, Selanik eyaleti valisine bu kişilerin münasip bir yere 3 seneliğine sürgün edilmesi, süreleri bittikten sonra ise tahliye edilmelerini yazmıştır.³⁵ Menfasında kale içerisinde ikamet etmesine izin verilenler kalebend olarak sürülürlerdi. Örneğin Kandiye ahalisinden Mustafa isimli kişi hakkında bazı zararlı hareketlerinden dolayı süresi belirsiz bir şekilde Niş’e kalebend olarak gönderilmiştir.³⁶ Menfasına hapis olarak sürülenler ise belirli bir kale içerisinde

³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asafî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Nefy-u Kısas Defterleri (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 8

³² (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s.8

³³ Uluçay, a.g.m., s. 532-534.

³⁴ 1858 Ceza kanununda cezalar kabahat, cünha ve cinayet olarak sınıflandırılmıştır. Kabahat, yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve yüz kuruşa kadar olan nakit cezasıdır. Cünha bir haftadan ziyade hapis ve muvakkaten nefy ve memuriyetten tard ve nakit cezası alınmasıdır. Cinayet cezası, müebbet veya muvakkat küreğe konmak ve kal’abend olmakla beraber müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuku medeniden ıskat (medenî haklarının kaldırılması) cezasıdır; Düstur, Tertip 1., c.1, 530-596.

³⁵ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 54

³⁶ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s. 223

hapsedilir ve başka bir yere adım dahi atmaması gerektiği belirtilirdi. Sultan Abdülmecid'i devirmek amacıyla yapılan ve tarihe Kuleli Vakası olarak geçen darbe girişiminin liderlerinden Şeyh Ahmed hakkında verilen hüküm bu tür hükümlere açık bir örnektir. Padişahı devirmeyi planlayan ancak başarısız olan Şeyh Ahmed, “*katle bedel*” nitelemesiyle bir görevli eşliğinde Kıbrıs Adası'nın Mağosa Kalesi'ne hapis edilmek üzere sürgün edilmiştir.³⁷

Ceza hükümlerinden takip edebildiğimiz kadarıyla otuz yedi yıllık Tanzimat dönemi boyunca, zaman içinde cezalarda bazı güncellemeler yapılmıştır. Bazı idam, kürek ve prangabend cezalarının süresi suçun şiddetine göre değişerek kalabendlik ya da sürgün cezasına dönüştürülmüştür.

Tarihi Bir Kayıt Olarak Nefy-u İtlak Defterleri

Tanzimat'tan önce, halktan gelen şikâyet, arz ve mektuplar Divan-ı Hümayun'da görüşülür bu görüşme sonucunda eğer Kalebend cezası verilmişse suçlar Kalebend Defterlerine kaydedilir, ardından da kararın icrası kadı ve naip gibi görevlilere havale edilirdi. Bu görevlilerden istenen, hüküm giymiş şahsın kararda belirtildiği şekil ve sürede cezasını çekeceği bölgeye bir an önce götürülerek ikametinin sağlanmasıydı.³⁸ Tanzimat döneminde ise Divan-ı Hümayun'da yapılan bu görüşmeler önce Meclis-i Ali-i Tanzimat'ta daha sonra ise Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'de görüşülür olmuştur. 1868 yılında bu iki kurumun birleştirilmesiyle Şura-yı Devlet oluşturulmuş, Şura-yı Devlet hem bu görüşmelerin yapılıp hem de idari yargı görevinin icra edildiği kurum haline gelmiştir. Bu dönem alınan benzer kararlar için Kalebend defterleri yerine “Nefy-u İtlak Defterleri” tutulmuştur. Bu defterler Kalebend Defterlerine göre daha açık hükümler içermektedir.³⁹

³⁷ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 43

³⁸ Ahmet Akşin, Süha Oğuz Baytımur, “25 Numaralı Kalebend Defterinin Tanıtımı Ve Kalebend Defterlerinin Osmanlı Sosyal Tarihi Bakımından Önemi”, XV. *Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006 Ankara)*, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. IV, I. Kısım, TTK. Basımevi, Ankara, 2010, s.793; Halil İnalçık, “Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hâl Ve Arz-ı Mahzarlar”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sy. VII- VIII, İst. 1988

³⁹ Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin sürgün siyaseti (XVIII. yüzyıl)*, Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2004

1840 yılından 1883 yılına dek tutulmuş beş adet Nefy-u Itlak Defteri mevcuttur. 1 numaralı defter 1840-1843 yıllarını kapsayıp 137 sayfa, 2 numaralı defter 1843-1848 yıllarını kapsayıp 192 sayfa, 3 numaralı defter 1848-1856 yılları arasını kapsayıp 187 sayfa, 4 numaralı defter 1856-1863 yılları arasını kapsayıp 204 sayfa iken 5 numaralı defter ise 1863-1883 yılları arasındaki geniş bir zamanı kapsadığından 356 sayfadır.⁴⁰

Nefy, kalebend, hapis, kürek ve prangabend cezalarının kayıtlarını içeren defterlerde ayrıca ceza süresi bitenlerin ya da çeşitli şekillerde af olanların tahliye kayıtları da mevcuttur. 3 numaralı defterde 309, 4 numaralı defterde 352, 5 numaralı defterde 575 hüküm vardır. Bu defterler incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin sürgünü, daha önceki dönemlerde kullandığı iskân amacından daha çok, cezalandırma yöntemi olarak kullandığı görülmektedir.

Defterler Tanzimat döneminin idari, sosyal ve askeri yapısı hakkında da bilgiler verir. Özellikle Tanzimat'ın getirmiş olduğu ceza sisteminin ne kadar uygulandığı ya da uygulanmadığını bu defterlerden anlayabilmekteyiz. Ayrıca defterlerdeki hükümlerden farklı bölgelerdeki suç ve suçlu istatistiğini çıkarmak da mümkün olduğundan ele aldığımız dönemde farklı bölgelerin toplumsal ve idari problemleri hakkında bilgi edinebilmekteyiz.

Nefy-u Itlak Defterlerine Göre Tanzimat Döneminde Balkanlarda Asayiş ve Suçlar

⁴⁰ Bu defterler Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Dîvân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu'nda "Nefy ve Kısâs Defteri" olarak kayıtlıdır. Ancak defterlerin orijinal kapağında "Nefy-u Itlak Defteri" kaydı vardır. Bu bakımdan dipnotlarımızda defterlerden yararlanırken, arşivde olduğu gibi Nefy ve Kısâs Defteri olarak vermeyi uygun gördük. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Nefy-u Kısas Defterleri (A.(DVN. NEFY. D)), no: 3, 4, 5) Bu defterler üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. 3 numaralı defter, Tuğba Akıllı (Acar) tarafından, 4 numaralı defter Ömer Kılıç tarafından ve 5 numaralı defter Harun Çoban tarafından transkript edilerek lisansüstü çalışmalarda kullanılmıştır. (Tuğba Akıllı (Acar), *3 Nolu Nefy-u Itlak Defteri'nin (S. 1-100)Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat-2006; Ömer Kılıç, *4 Numaralı Nefy-u Itlak Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010; Harun Çoban, *5 Numaralı Nefy-u Itlak Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010)

19. yüzyıl, Avrupa için siyasi açıdan değişim ve dönüşüm yüzyılı olmuştur. Devlet yönetiminde ve sosyal yaşantıda yeni kavramlar, kurumlar, fikrî olarak ise yeni ideolojiler yayılmaya başlamıştı. 19. Yüzyıl Avrupa'sında aralarında büyük bir zıtlık olmasına rağmen, hem liberalizm hem de milliyetçilik akımı bir arada var olmuştur. Bu düşünce akımlarının liderleri feodal ve otokratik rejimlerin yıkılarak yerine anayasal rejimlerin kurulması, devlet içinse ulus birliğinin gerekliliğine vurgu yapıyorlardı. Ulus birliği demek ortak bir dil ve ortak bir tarih demektir. Bu yüzden 19. yüzyıl küçük milletlerin ayaklandığı milliyetçilik isyanlarının sıkça görüldüğü bir asır olmuştur. Topraklarının bir bölümü Avrupa'da bulunan Osmanlı Devleti de bu gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmiş, bir yandan Avrupa'daki olası milliyetçi ayaklanmalardan endişe ederken diğer yandan bu ayaklanmalara karşı bazı devlet kurumlarını Avrupa devletlerinde olduğu gibi yeniden yapılandırmak istemiştir.⁴¹ Fakat bu arzu, Avrupa'nın yeni dönüşümünün temel dinamiklerini irdelemekten çok, onun savaş gücünden savunma amaçlı olarak yararlanmak biçiminde ortaya çıkmıştı. Netice olarak Batılılaşma adına yapılan çeşitli reformlar, devletin kötü gidişatına çare olamamış, Fransız devriminin en önemli sloganı olan özgürlük ve bağımsızlık fikri Osmanlı Devleti'nin de çok uluslu yapısını sarsmaya başlamıştır. Devlet ilk olarak 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmış, Yunanistan'ın bağımsızlığı ise ulus bilinci yeni yerleşmeye başlayan Balkanlarda yaşayan diğer milletleri de harekete geçirerek kopmaların devamına sebep olmuştur.⁴²

Bu süreç Osmanlı Devleti'nin Balkan tebaası için pek çok zorluğu beraberinde getirmişti. İsyana teşvik amaçlı olarak gerek dışarıdan yapılan müdahaleler, gerekse de içerideki tebaanın çeşitli fraksiyonlara bölünmesi, toplumsal kargaşaya ve asayişin bozulmasına neden

⁴¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 1996, s. 91.

⁴² Yakup Kurt, "20. Yüzyıl Türk Romanında Balkanlardaki Ulusçuluk Hareketleri", *Uluslararası Balkan Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu 6-8 Ekim 2016*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Balkan Ve Ege Uygulama Ve Araştırma Merkezi, Çanakkale, 2017, s. 411

olmuştu.⁴³ Özellikle Kırım Harbi'nden sonra yaşanan siyasî gelişmeler, Rusya'nın bölgeye müdahalesi, devletin idari ve sosyal olarak ihtiyaç duyduğu reformlar için Tanzimat ve Islahat Fermanları doğrultusunda yapılmak istenen düzenlemelerin hayata geçirilmesinde, yaşanan ehliyetli memur sıkıntısı ve en önemlisi de Osmanlı devlet otoritesindeki boşluk, asayişin sağlanmasını güçleştirmiştir.⁴⁴ Bu sıkıntılar sebebi ile sürgün cezası 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlarda da asayiş problemlerini gidermek için başvurulmuş etkili ceza yöntemlerinden biri olmuştur. Asayişin sağlamak için Balkanlar'dan Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine, Adalara ve Ortadoğu'ya sürgünler gerçekleştirilmiştir.

Makalemizi oluşturan 1848 ile 1883 yılları arasını kapsayan 3, 4, 5 numaralı Nefy-ü Kıyas Defterlerinde Balkanlardan yapılan sürgün hükmü sayısı 174'tür. Verilen sayılar sürgüne gönderilen kişilerin değil hükümlerin sayıdır. Verilen hükümler incelendiğinde bu suçların "Mali Suçlar", Asayiş ve İsyan Suçları" ile "Ketm-i Nüfus"⁴⁵ ve Resmi Evrakta Sahtekârlık Suçları" olarak üç sınıfta toplandığı görülmüştür.

Mali Suçlar

İncelediğimiz dönemde suçların daha çok mali kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Mali kaynaklı hükümler toplamda 73 tane olmakla beraber bu hükümler ceza kanununda yer alan maddelere göre 4 ana başlığa ayrılabilir. Bunlar, zimmete para geçirmek (26 adet), vergi sahtekârlığı (15 adet), hırsızlık (12 adet) ve rüşvettir (19 adet).

Ekonomik kaynaklı suçların çoğunlukla vatandaşlardan ziyade devletin bölgede görevlendirmiş olduğu mutasarrıf gibi yüksek memurdan kâtiplere kadar çok çeşitli makam ve rütbelere sahip

⁴³ Muzaffer Tepekaya, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Ve Kafkasya'dan Göç Hareketleri Ve Saruhan (Manisa) Sancağı'na Göçler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt: VI, Sayı 2, İzmir, 2006, s. 463-480

⁴⁴ Mucize Ünlü, "Tanzimat Sonrasında Balkanlardan Karadeniz'e Sürgünler", *History Studies*, Volume 2/2, 2010, s.305

⁴⁵ Kendini göstermeme (Ferit Develioğlu, "Ketm", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ayın Kitabevi Yay., Ankara, 2007, s.512)

memurlar tarafından işlendiği görülmektedir.⁴⁶ Çünkü doğrudan dolandırıcılık ve hırsızlık vakası haricindeki ekonomik kaynaklı suçlar resmi kurumlarla ilgilidir. Bu tür suçlar için nefy ve kalebend cezası verilmiştir.

Devlet malını zimmetine geçirmekten dolayı yargılanan ve suçlu bulunan kişinin rütbesi ve payesi alınır, maaşı kesilir bir daha memuriyette istihdam edilmemek üzere memuriyetten kaydı silinirdi. Ardından da belirli bir süre ile kürek, hapis, kalebend ya da nefy cezası verilir. Devlet malını zimmetine geçirenler, kanunda “*her kim emvâl ve eşyâ-yı mîriyyeyi nakden ve aynen sirkât eder ise sirkât etmiş olduğu şey iki kat olarak kendüsinden ahz ve istirdâd ve hazîne-i devlete teslim olunduktan sonra beş seneden ekall olmamak üzere kal’a-bend olunub müebbed rütbe ve me’mûriyetten mahrûmiyyet cezâsı dahî berâber hükm olunması cezâ kânûnnâme-i hümâyûnumun seksen ikinci maddesinde muharrer bulunduğuna binâen*”⁴⁷ ve “*Her kim emvâl ve eşyâ-yı mîriyye-i nakden veya aynen sirkât ederse sirkât etmiş olduğu şey iki kat olarak alındıktan ve hazîne-i celîleme teslim olunur. Sonra, bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere, kendisi ashâb-ı rütbe ve mansıbdan ise rütbe ve mansıbı ref’ ve nez’ olunarak maaşı varsa kesilir, bir sene müddetle küreğe konulur veya üç sene müddetle habs olunur veya beş sene nefy olunur. Sirkât suçlusı olan kişi rütbe ve ma’âş ashâbından değil ise hiçbir zaman rütbe ve memuriyete nâil olmaması kânûn-ı cedîdin birinci faslının on dokuzuncu maddesinde yazılı bulunmaktadır*”⁴⁸ maddeleriyle cezalandırılmıştır.

Bu maddelere dayanarak, Niş mutasarrıfı Zeynel Pâşâ’nın devlet malını zimmetine geçirmek anlamına gelen “*emvâl-i mîriyyeyi sirkât*” ve rüşvet suçlarından dolayı Rumili Beylerbeyliği pâyesinin alınmasına, sahip olduğu üçüncü mecidiye nişanı rütbesinin iptal edilmesine ve müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezasıyla beraber on iki sene Edirne’de kalebend edilmesine karar verilmiştir. Niş Muhâsebecilerinden Ragıb Bey’in de rüşvet verme suçundan dolayı rütbesinin alınarak üç sene Edirne’de kalebend olmasına karar verilmiştir. Berkofça Kazası Müdürü Veli Bey ise rüşvet almış ve

⁴⁶ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 3, s.55, 14, 11, 73, 87, 92, no: 4, s. 14, 20, 23, 24, 28, 33, 40, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 77, 76, 78, 92; (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 5, 25, 30, 31, 32, 48, 51, 57, 61, 65, 66, 70, 88, 102, 104, 108, 131, 134, 142, 143, 150, 151, 158, 163, 169, 180, 186, 201, 202, 206, 221, 225, 255, 266, 270, 301

⁴⁷ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 65

⁴⁸ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 39

“*emvâl-i mîriyye*” çalmış olduğundan sahip olduğu Miracelik rütbesinin ref'i ile müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezasıyla beraber altı sene Edirne'de kalebend edilmiştir. Niş'in eski Tomruk memurlarından Arap Süleyman'ın rüşvet vermek, “*emvâl-i mîriyye*” çalmak ve ahâliye zulmünden dolayı altı sene Edirne'de kalebend cezası verilmiştir. Niş Meclisi azalarından Karapınarlı Yorgi ile İskofça'nın Çendar bölgesindeki Rüsüm Mültezimi Ratkil ise rüşvet alıp vermek ve halka zalimce davranmak suçlarından ötürü Edirne'ye biri beş diğeri sekiz sene olmak suretiyle kalebend olarak gönderilmişlerdi.⁴⁹

Sofya Kaymakamı Abdüllatif Paşa zimmetine para geçirmekten ve ahaliden farklı isimler altında para toplamaktan dolayı mahkemeye çıkarılmıştı. Suç ortakları bulunan Sofya Meclis Azası Reşid Bey, anbar memuru Abdürrezzak, Divan kâtibi Muhibbi, Kavvas Paşa ve üç tane de kocabaşı hakkında; Abdüllatif Paşa'nın üzerine geçirdiği zimmetinin iki kat alınmasına, rütbesinin ref' edilmesine, maaşının kesilmesine ve bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere beş sene müddetle Edirne'ye nefy-ü tagrîb edilmesine karar verilmişti. Reşid Bey ve Abdürrezzak'ın hırsızlık suçu gereğince bir sene müddetle eyalet dahilinde herhangi bir yere sürgününe, Muhibbi ile Kavvas Paşaların ise Tekfurdağ'na yollanması kararlaştırılmıştır.⁵⁰

Rüşvetle ilgili cezalarda ise göze ilk çarpan verilen cezaların yıllar içinde ağırlaştırılmış olmasıdır. Zaman aralığımızın ilk yıllarını kapsayan 3 numaralı nefy-ü kısas defterinin 43. sayfasındaki 1851 tarihli hükümde, kanun-ı ceza gereğince, rüşvet suçunu işleyen kişilerin buldukları hizmetten azledilerek başka bir yere nefy edilmesi gerektiği belirtilmiştir. 4 numaralı Nefy-u Kısas Defteri'nin 6. Sayfasında bulunan Ocak 1857 tarihli hükme göre ise hüküm ağırlaştırılarak rüşvet alan ve veren kişilerin, almış ya da vermiş oldukları rüşvetin kendilerinden geri alınmasına, ardından bir kat fazlası ceza olarak alınıp memuriyetten çıkarılmalarına karar verilmiştir. Ayrıca rütbelerinin düşürülerek, maaşlarının kesilmesi, eğer bu suçu ilk defa işlemişlerse bir sene hapsi veya iki sene vatanından başka bir yere nefy olunmaları gerektiği belirtilmiştir. Suça verilen cezanın son şekli 5 numaralı

⁴⁹ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s.62

⁵⁰ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s.28.

defterin dördüncü sayfasında geçmekte ve defterin sonuna kadar böyle devam etmektedir. Ocak 1863 tarihli bu hükme göre, “rüşvet veren kim olursa olsun ve hangi rütbe ve memuriyette bulunursa bulunsun verdiği rüşvet kendisinden alındıktan sonra bu suçu ilk defa işliyorsa muvakkaten kalebend cezası verilir ve altı sene süreyle memuriyetten tard edilme” cezası uygulanırdı.

Ancak bazı durumlarda hafifletici unsurların hükümlere eklendiği görülmüştür, örneğin kişinin rüşveti vermek zorunda kalması hafifletici bir suç olarak hükme eklenmiştir. 4 numaralı Nefy-u Kısas Defteri’ndeki Ocak 1857 tarihli hükme göre, eğer bir kişi kendini korumak için rüşvet vermek zorunda kalmış ve daha sonra bunu hükümete bildirmişse, vermiş olduğu para kendisine iade edilmiştir.

Hırsızlık suçunu işleyen kişilere “bilâ müdded” ve “ıslah-ı nefis edinceye kadar” olmak üzere, süresi belirlenmemiş şekilde nefy cezası verilmekteydi. Hırsızlara yataklık edenler hakkında ise hırsızlık suçu için uygulanan cezanın aynısı uygulanmaktaydı.

Eylül 1865 tarihinde Glosra köyünden Kaçora ile kardeşleri Hiroti ve Yorgi’nin yapılan incelemeler neticesinde hırsız oldukları anlaşılmış olduğundan mahkeme bu kimselerin eyalet içerisinde uygun bir yerde bilâ müddet nefy edilmelerine karar vermiştir.⁵¹ Yine Ekim 1864 tarihinde, Trovnik sancağının Nişkoviço köyünden Papas Bandurya, Rakurad, Yako, Cunan Kovirilya, Uneşke’li Bizualibut, İstozbişke’li Yivan, Kozişkihave, Mircalili Vesasil ve Mevasili isimli kişiler, fesat hareketlerinde bulunmalarından ve hırsızlara yataklık etmelerinden dolayı bilâ müddet Bolu’ya nefy edilmişlerdi.⁵²

Vergide usulsüzlükle ilgili suçlarda ise genellikle, 1858 Ceza Kanunu’nun 88. maddesinde yer alan, “bu suçu işleyen memurun görevinden azledilmesi, fazladan topladığı verginin kendisinden, kefillerinden ya da emlakının satılarak geri alınması, daha sonra bir seneden iki seneye kadar hapis veya iki seneden üç seneye kadar nefy olunması”⁵³ maddesi uygulanmaktaydı.

⁵¹ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s.121

⁵² (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s.86

⁵³ Düstur, Tertip 1., ceza kanunname-i hümayunu, Matbaa’-i amire, 1279, s.556

Ocak 1862 tarihinde, Niş Mal Kâtibi Şakir, fazla vergi toplamak ve toplanan fazla vergileri zimmetine geçirmek suçundan dolayı iki sene müddetle Edirne'ye nefyedilmiştir. Nisan 1862'de, İslimye sancâğının Çanakçı karyesinde bulunan otuz parçadan fazla arazi ve emlâka ait vergi evrakı üzerinde sahtekârlık yapan Evkaf Müdür Vekili Murat ile Kâtip Hüseyin de suçlarından dolayı üçer sene müddetle Varna'ya nefyedilmişlerdir.⁵⁴

Vergi suçu her ne kadar ekonomik kaynaklı diğer suçlardan daha az görülse de, devletin halkla olan münasebetini sağlayan memurlarının bu hareketleri, zaten Tanzimat döneminde nazik bir hal alan Balkan halkları üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır.

Asayiş ve İsyan Suçları

Dönem itibariyle bölgedeki etnik, milli ve dini kıskırtmalardan dolayı işlenen suç sayısında ikinci sırayı, "Asayiş ve İsyan Suçları" almıştır. Bu suçları Bulgar isyanı, Bosna fesadı ve hadisesi, isyan hazırlığında olanlara ait ele geçirilen silah ve yazılı belge suçları ile birleştirdiğimizde incelediğimiz 3, 4 ve 5 nolu Nefy defterlerinde 55 adet suçun varlığı görülmektedir. İlginç olan ise bu suçlar bilhassa meclis azaları, memurlar, din adamları, askeri rütbeliler ve hatta pašalar tarafından da işlenmiştir.⁵⁵ Bu tür suçlar belgelerde, "isyan ve fesat çıkarmak, fesat oluşturmak, cemiyet kurmak, komitelere üye olmak ve halkı birbirine düşürmek" ibareleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Yalnızca isyan suçlarına dair toplamda 36 adet hüküm vardır. Bulgar isyanı olayları ile ilgili 9 tane, Bosna fesadı ve Bosna hadisesi ile ilgili 4 adet, İsyan hazırlığında olanlara ait 3, eşkıyaya yardım, yataklık, casusluk etmek ile ilgili de 3 adet hüküm bulunmaktadır.

Halkı isyana teşvik eden kişiler için genellikle ceza kanununun 51, 55, 56, 57, 58, 59 ve 65. maddeleri uyarınca cezalandırma yoluna gidilmiştir.

⁵⁴ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 78, 82

⁵⁵ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 3, s. 8, 77, 78, 80, 92; (A.(DVN. NEFY. D)), no:4, s. 10, 14, 35, 38, 41, 63, 60, 74, 76, 83, 83, 86, 87, 90, 91, 93, 95, 95, 97, 98, 100, 100, 100, 47, 79; (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s. 12, 13, 17, 18, 19, 23, 29, 75, 80, 81, 86, 99, 190, 201, 204, 295, 285, 285, 287, 289, 299, 300,

1862 tarihinde, Sırp ihtilalinde casusluk yapan ve Rusçuk'ta yakalanan Nikola Hristo Kesilok, özel bir komisyon kurularak sorgulanmıştır. Sorgusunda, Sırbistan'da Rasoki isimli bozguncu bir şahsın tertib ettiği fesat cemiyetine dâhil olduğunu, Tulca'da manifaturacı Dimitri Todor tarafından yazılan bir mektubu Rasoki'ye vererek fesada dair bir takım işler yaptığını, sonra Sırbistan'a geri dönerken Rusçuk'a uğrayarak oradaki Hristiyan halktan bazılarının zihinlerine nifak sokmaya çalıştığını ve bu gayretlerinin sonucunda Rusçuk'lu kahveci Ustibon, bakkal Ustiyen, doğramacı Veliko, Tahtacı İsbirdot, papas kıyafetinde olan Ebker ve Likoli isimli şahısları yanına çektiğini itiraf etmiştir. Nikola Hristo Kesilok'un isimlerini verdiği bu şahıslar yakalanmış ve yapılan sorgulama sırasında bu fesat planında yer aldıklarını itiraf etmişlerdir. Bu kişiler yaptıkları itiraf üzerine Ceza Kanununun 55, 56, 57, 58 ve 65. maddelerine göre hüküm giymişlerdi. Nikola'nın diğerlerini tahrik etmesinden dolayı hapis tarihinden itibaren olmak üzere on beş, diğerlerinin onar sene Diyarbakır'a kalebend olmaları, İsbirdot'un ise bu fesat hareketinde yer almamasına rağmen, teşkil edilen cemiyeti bildiği halde haber vermediğinden beş sene Diyarbakır'a nefy olunmasına karar verilmiştir.⁵⁶ Ağustos 1862 tarihinde, Vidin eyaletinin Kiselude köyünden Yivan isimli bir kişi, Çurulda köyünden Haço isimli kişiye fesâd içerikli bir mektup götürmüş olmasından dolayı yakalanarak sorgulanmıştır. Sorgusunda, Haço bir takım adamlarla otururken Yivan'ın geldiğini ve kendisini başka bir odaya çağırarak orada kendisine bir mektup verdiğini söylemiştir. Ayrıca kardeşi İstuban ile Nikola ve Görige'nin kendi evine gelerek *"mektubu götür Karho'ya ver okuduktan sonra yaksın"* dediklerini itiraf etmişti. Ardından Yivan da yakalanarak sorgulaması yapılmış ve suçunu itiraf etmişti. Yapılan muhakemede Yivan'ın bu fesad hareketine dâhil ve haberleşme vasıtası olduğu asıl fesad ve tahrikçilerin ise Nikola, Görige ve İstuban olduğu anlaşılmıştır. Bu kişilere, kanun-u cezanın 55 ve 58. maddelerine göre ceza verilmişti. Kanun-u cezanın 55 ve 58. maddeleri bu suç için *"teba-yı devlet-i aliye ve saltanatı seniye aleyhinde silahlı olarak isyân ettirmek üzere bazı kişiler arasında gizli bir ittifak teşkil olunup ta, o ittifakta düzenlenen fesadın icrasına karar verildikten başka gerekli (esbâb-ı icrâyesini tenhiye zımnında ba'zı e'f'al ve tedâbire) dahî teşebbüs olunmuş olub fesad suçu henüz fiilen icrâ edilmemiş ise o ittifakta*

⁵⁶ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s.98

*bulunan kimseler nefy-i ebedle cezalandırılır. Eğer öyle bir ittifak hakkında yazıldığı gibi fesâdın (esbâb-ı icrâiyyesi zımında teşebbüs olunmuş bir fi'l ve tedbir ortaya çıkmayıp yalnız yapılmasına konuşularak karar verilmiş olmaktan ibaret ise o durumda ittifak içerisinde bulunan kimseler muvakkaten kal'abend kılınur*⁵⁷ hükmünü içermekteydi. Asıl fesadı tertip edenler ele geçirilememiş olup bu işin fiiliyata dökülememesinden, fakat yapılmasına karar verildiğinden, Yıvan'ın 59. maddeye göre on sene müddetle kalebend olunmak üzere Rodos'a sürülmesine karar verilmiştir.⁵⁸

Nisan 1873 tarihinde, Bulgaristanda oluşturulan fesat cemiyetine üye olup ele geçirilen, Vaskil Mirho, Usteban Bende, Hancı Kosta, Hacı Yuvancunun oğulları Gorgi ve Mencav, Belediye veznedarı Dimitri, Vaskilkiryak, Yatı, Rusum Gorgi, Papaz Dimitri, Yanku, İstefan, Hacı Rec'u oğlu Yorgi ve Papaz Müncü ve İstancu ve Papaz Buto ve Bobcu Kukcut Kostantin Dugatuk ve Urşud Belya isimli şahıslar hakkında yapılan tetkikat sonucunda yazılan rapor ve diğer delil evrakları Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye gönderilmiş, Muhakemat-ı Cezaiye Dairesi Ceza Kanununun 58. Maddesinde hükmünce müebbeden Diyarbakır'a nefy olunmalarına karar verilmişti.⁵⁹

Balkan coğrafyasında görülen fesad hareketleri mali kaynaklı suçlara göre sayıca az ama etkisi büyük suçlar olmuştur. Çünkü çıkan bir fesad kıvılcımı batılı devletlerin ya da Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesini meşrulaştırmakta ve bu tür müdahaleler genellikle ya toprak kaybı, ya muhtariyet ya da özerklik olarak neticelenmekteydi.

Eşkiyaya yardım ve yataklık yapanlar ile casusluk yapanlar Ceza Kanunnamesi içerisinde yer alan devletin emniyet-i hariciyesini ve devletin emniyet-i dâhiliyesini ihlal eden suçlar başlığı altında sıralanan maddelere göre cezalandırılmışlardı.⁶⁰ Belgelerden anladığımız kadarı ile bu tür suçlara genellikle kalabendlik cezası verilmiştir.

⁵⁷ Düstur, Tertib 1., ceza kanunname-i hümayunu, *Matbaa'-ı amire*, 1279, s. 530-596

⁵⁸ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 90

⁵⁹ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s.285

⁶⁰ Düstur, a.g.y., 1279, s.530-596

Kosova Vilayeti Meclis İdaresi azalarından Zakir isimli şahsın sorgulanması neticesinde, casusluğu ortaya çıktığında bu suçtan dolayı Zakir hakkında, Ceza Kanunu'nun 51. maddesinin 2. fıkrasına göre üç sene müddetle Selanik'de kalebend cezasına çarptırılması kararlaştırılmıştı.⁶¹

Benzer bir suç işleyen ve Sırbistan tarafından casusluk hizmeti ile Niş'e gönderildiği haber alınarak tutuklanan bir başka isim ise Manastır sancağının Kozan kasabası ahalisinden Görgü isimli şahıs olmuştur. Şahıs yapılan sorgulamasında; on senden beri Belgrad'da ikamet ettiğini ve Belgrad hadisesi esnasında eşkıya ile birlikte olduğunu belirtmiş ayrıca silahsız olanlara Bulgar prensliği tarafından silah verildiğini söyleyerek kendisi de Sava Nehri'nden Tuna Nehri'ne kadar siper yapanlar arasında yer almıştır. Bu bölgede diğerleri ile birlikte karakol bekleyen Görgü isimli zat Belgrad'da meydana gelen saldırıda Çandarlı Abdi isimli birisinin evini basıp altın ve kıymetli eşyalarını aldıklarını da itiraf etmiştir. Adı geçen şahıs işlediği bu suçtan dolayı Ceza Kanunu'nun 51. Maddesine dayanarak beş sene müddetle Diyarbakır'da kalebentlik cezasına çarptırılmıştır.⁶²

Başka bir örnekte, İslimye ahalisinden olan Tane isimli şahıs Bulgaristan'da teşkil eden bir fesat cemiyetine üye olup Tırnova'da eşkıyalık yapan kişilere yardım ve yataklık ederek cemiyet adına basılacak zararlı yayın için halktan zorla para topladığından dolayı Ceza Kanunu'nun 58. Maddesi hükmünce müebbeden Diyarbakır'a nefy edilmiştir.⁶³

Halkın rahatsız olduğu, iftiracı ve kendisinden emin olmadığı kişiler de, kendisinden emniyet hâsıl oluncaya kadar neyf edilir ve kendisine birisi kefil olmadığı surette memleketine dönmesine müsaade edilmezdi. Ayrıca ahalinin emniyetini tehdit eden şahıslara kalebend cezası da verilebilmekteydi.⁶⁴

⁶¹ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s.323

⁶² (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s.17. Manastır şehri ve Balkanlardaki statüsü için bkz. Haluk Selvi, Galip Çağ, *Geçmişten Günümüze Manastır Şehri Tarihi*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama Merkezi, 2011.

⁶³ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s.285

⁶⁴ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 3, s.22, 83, 91, 97; (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 40; (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, 78, 161, 151, 165

Temmuz 1859'da Debre kazasına bağlı Pulkize karyesi ahalisinden ve zararlı kişilerden olan Derviş Hüseyin Manastır'da tutuklanmıştır. Bu kişi şerir ve uygunsuz olmasından dolayı memleketine iadesi, yine asayiş bozacağı memleketinden şikâyet edilmiş olduğundan ıslâh-ı nefis idüb kendisinden emniyet hâsil ettirerek ahaliden de kendisine kefil olan biri oluncaya kadar eyalet içerisinde münasip bir mahalle nefy-u tagrîb olunmasına karar verilmiştir.⁶⁵ Haziran 1866'da Tırnova sancağına bağlı Kazan köyünden Hristo isimli bir kişi Bulgaristan'da halkın zihinlerini karıştıracak bazı söz ve hareketlerde bulunduğu tutuklanarak, ıslah-ı nefis edip kendisinden emniyet hasıl oluncaya kadara Diyarbakır'a nefy edilmesine karar verilmiştir.⁶⁶

İncelediğimiz tüm vakalarda kişiler benzer suçlardan dolayı 51, 55, 56, 57, 58, 59 ve 65. maddeler çerçevesinde yargılanırken bazı durumlarda kalebentlik ve kürek cezası 45. madde gereğince nefy cezasına çevrilmiştir. Bu maddeye göre eşkiya ve haydud cemiyetlerinin maksat ve niyetlerini, hâl ve sıfatlarını bildiği ve mecburiyeti olmadığı halde onlara yatacak, saklanacak ve toplanacak yer veren kimselerin muvakkaten kürek cezasıyla cezalandırılmaları Ceza Kanunu'nun 63. maddesinde yazılı olmasına karşın kürek ve kalebentlik cezalarının nefy cezasına tahvili yapılacaktır.

Bosna eyâletinde meydana gelen bir ihtilâl sırasında bu isyanda yer alarak Sırbistan'a firar etmiş olan Gradacacılı Resto Boviç ve Petro isimli kişiler, yeni bir hâdise çıkarmak için bazı yandaşlarıyla birlikte İzvornik kazasına intikal etmişlerdi. Bu kişiler eşkiyaya yataklık ettikleri için suçlu bulunup 45. Maddeye dayanarak beşer sene müddetle Balıkesir'e nefy edilmişlerdi.⁶⁷

Ketm-i Nüfus ve Resmi Evrakta Sahtekârlık Suçları

Diğer bir suç türü olarak ele aldığımız ketm-i nüfus ve resmi evrakta sahtekârlık suçları kapsamında *“yaşayan kişiyi ölü göstermek, doğan kişiyi nüfusa kaydettirmemek, askerden kaçmak, kendi yerine başkasını*

⁶⁵ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 40

⁶⁶ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s.165

⁶⁷ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s.57

askere göndermek” gibi suçlar yer almıştır.⁶⁸ Kanunun gereği olarak vatandaşlar kendilerini nüfusa kaydettirmek zorundaydı çünkü özellikle asker alımı ve vergi toplanması için bu önemli bir işlemdi. Bu tür sahtekârlıklara dair suçlar genellikle devlet memurları ile alakalı olmuştur. Ketm-i nüfus suçunun meydana geldiği yerde, bu suçtan dolayı öncelikle muhtar sorumlu tutulur ve Ceza Kanunu gereğince üç sene nefy cezâsına çarptırılırdı.⁶⁹

Ketm-i nüfus suçlarının örneği olarak 4 numaralı Nefy-u Kısas defteri'nin 51'inci varağının 6'ıncı hükmüne göre, Mart 1860 tarihinde Lofça kazâsına bağlı bir köyün imamı olan Mele Mehmed'in, asker kaçaklarını saklamak ve hayatta olanları vefat etmiş gibi göstermek suçlarından dolayı üç sene müddetle eyalet içerisinde uygun bir yere nefyine karar verilmiştir.

Başka bir örnekte, Fenari kazasında yaşayan Kadı oğlu Mehmed isimli kişinin kayıtlara göre yetmiş yaşında olan kayın pederinden başka kimsesi yoktur. Fakat yapılan araştırmalar neticesinde yetmiş yaşında gösterilen kişinin Mehmed'in kayın pederi değil kayın pederinin pederi olduğu, Mehmed'in üç kayınının ve eşinin de yanında yaşadığı anlaşılmıştır. Üstelik Mehmed'in asıl kayın pederi de köyün muhtarı olup Mehmed'in damadı olduğunu saklamış, Mehmed'in babası da Mehmed'i oğlu olarak değil damadı olarak kaydetmiştir. Bu fesadı bildikleri halde Mehmed'in kayın pederi olan –köyün muhtarı- Mustafa'dan korktukları için Mehmed ve babası sessiz kalmıştır. Görülen mahkemede Mustafa suçlu bulunmuş ve üç sene müddetle Amasya'ya nefy edilmesine karar verilmiştir.⁷⁰

Mayıs 1849'da Flibe kazasına bağlı Nebil-i Kebîr köyü muhtarı da Ketm-i nüfus suçu işleyen kişilerden biri olmuş ve kanunun tahrir-i nüfus maddesi gereğince dört sene müddetle Dimetoka'ya nefy edilmiştir.⁷¹

⁶⁸ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 3, s. 21, 37, 65; (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 13, 15, 48, 51, 54; (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s. 154,191, 262

⁶⁹ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 93

⁷⁰ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 93

⁷¹ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 3, s.21

Ketm-i nüfus suçuyla aynı kategoride yer alan sahtecilik ise bazı kimselerin gerçekte normal yolla elde edemeyecekleri şeyleri maddi menfaat karşılığında sağlamaya çalışmalarına; bu gibi yolsuzluklara açık olan kimselerin ise, vazifelerini kötüye kullanımlarına yönelik girişimler olarak tanımlanabilir.⁷² Bazı tarihçiler evrakta sahteciliği “siyasi nitelikli suçlar” olarak tanımlamışsa da evrakta sahtecilik konusu tarih boyunca bütün bürokratik oluşumlar içerisinde bir sorun olarak var olmuştur.⁷³ Özellikle 19.yüzyıl’da büyük sorunlardan bir tanesi olan evrakta sahteciliğin önlenmesi amacıyla devlet, sağlanan yararın derecesine ve hazine veya halka verilen zarara göre değişen cezai yaptırımlar uygulamıştır.⁷⁴

Belge sahtekârlıklarının en sık tesadüf edileni çıkar amaçlı olarak sahte ferman ve berat düzenlemek olmuştur. Ve bu suçu işleyenler Ceza Kanunu’nun 148. maddesinde yer aldığı gibi on seneden az olmamak üzere kürek ya da muvakkaten kalebendlik cezasıyla cezalandırılmıştır.⁷⁵ Aynı kanunun 252. maddesine göre ise iğlam, mazbata ve çeşitli senetlerin satırı arasına ilave kelime ya da cümle ile sahtekârlık iden kimse memur değilse yedi seneyi geçmemek üzere muvakkat kürek ve yahut kalebendlik cezasıyla cezalandırılırdı.⁷⁶ Bu tür suçlar hakkında verilen bir başka ceza maddesi ise 155. maddeydi. Bu maddeye göre bir şahsa ait olan evrakta sahtekârlık yapan kişiler, bir seneden on seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırdı.⁷⁷

Temmuz 1859 tarihinde, Edirne havalisinden ve dolandırıcı güruhundan Şeyh Aşıkî’nin resmi evrakını Süleyman isimli kişiye değiştirtmesi üzerine ortaya çıkan suçu neticesinde Aşıkî’nin bir sene

⁷² Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 2. b., İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1998, s.144.

⁷³ Mehmet İpşirli, “XVI. Asrın İkinci Yansında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, No; 12, 1981-82, İstanbul, s.211.

⁷⁴ Bilgin AYDIN, İshak KESKİN, “Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahteciliği Diplomatik Ve Diplomatika Eğitimi”, *Osmanlı Araştırmaları (ed; komisyon)*, İsam yay., say. 31, 2008, İstanbul, s. 197-198

⁷⁵ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s. 23

⁷⁶ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s. 86

⁷⁷ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s. 80

Süleyman'ın ise altı ay müddetle eyalet içerisinde uygun bir yere nefy edilmelerine karar verilmiştir.⁷⁸

Ağustos 1861 tarihinde, Tırnova sancağının Gabrova kazası köylerinde nüfus sayımı sırasında mahalle muhtarlarının ellerinde, içerisi Türkçe ve etrafı Bulgarca bir takım mühürler görüldüğü ve bu mühürlerin Bulgar kilisesinde bulunan Yankola isimli şahıs tarafından imal edildiğinin anlaşılması üzerine, Yankola'nın üç sene müddetle Ankara'ya nefy edilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁹

Nisan 1864 tarihinde, Maçın ve Batbası'nın eski gümrük memurlarından Hacı Said ve Emin'in iki kıt'a sahte tezkere üzerine adı tezkereler düzenledikleri anlaşılmış ve üçer sene müddetle Vidin'de kalabend edilmelerine karar verilmiştir.⁸⁰

Kategorize ederek örneklerini verdiğimiz bu suçlar defterlerde on defadan fazla yer almış suç örnekleridir. Yoksa bu suçlar dışında da farklı suç çeşitleri bulunmaktadır. Ancak amacımız işlenen suçlar karşısında devletin verdiği sürgün cezalarına örnek vermek olduğu ve defterdeki tüm bu suçları ele almak mümkün olmadığı için nefy cezaları bu suç türleri ile sınırlı tutulmuştur.

Yaptığımız incelemelerde devletin, kişilerin durumuna göre ceza hükümlerini hafiflettiği veya arttırdığı da tespit edilmiştir. Suçlunun sabıkasının temiz olması ve iyi hali görülmesi durumunda zaman zaman Kalebendlik ve hapis cezaları, nefy cezasına çevrilebilmiştir. Ekim 1864 tarihli bir hükümde, Kandiye'nin Uzakonu çiftliğinden Mihail ile Mehmed arasında bir arazi sınır anlaşmazlığı ortaya çıkmış, bu anlaşmazlık neticesinde Mehmed'in elindeki hüccette oynama yaparak arazisinin sınırını arttırdığı anlaşılmıştır. Suçu, Ceza Kanunu gereği iğlam, mazbata ve sair senette oynama yaptığı için yedi seneyi geçmemek üzere kürek ya da kalebendlik cezasına çarptırılması gerekirken, Mehmed'in muteber ahaliden olduğu, bu tür suçlarda bir sabıkası bulunmadığı, bu işi yaparken rüşvet vermediği ve yaptığı işin

⁷⁸ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 37

⁷⁹ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 66

⁸⁰ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s. 53

sonucunun kötü bir neticesi olduğunu düşünemediği için cezası nefy-i muvakkate çevrilmiştir.⁸¹

Af ve Salivermeler

Sürgünlerin bir kısmı ailevi durumunu, bir kısmı bulunduğu yerin iklim şartlarını, bir kısmı da yaşlılık ve sağlık sorunlarını öne sürerek affedilmeyi talep etmiştir. Suçluların bu talepleri hükümetçe değerlendirilmiş suçlunun terbiye olarak iyi halinin ortaya çıkması ya da nefy süresinin dolması gibi sebeplerle serbest bırakıldıkları hükümlerde yer almıştır. Özellikle suçlunun terbiye olması sebebiyle affedilerek tahliye edilmesi ön plandadır. Bunun dışında mazereti geçerli olanların da saliverildiği görülmektedir.

20 Mart 1863 tarihinde, Tırhala sancağı der-bend zabıtlığı ve daha sonra da Irak'ta binbaşılık hizmetinde bulunmuş olan İbrahim Garab Eşkiya ile muharebeyi reddetmesinden dolayı tutuklanarak hapsedilmiş, ardından kefile bağlı olarak saliverilmişse de ardından eşkiyanın silahlanmasını kolaylaştırmak suçundan dolayı Sivas'a nefy edilmiştir. Fakat daha sonra Kasım 1863 tarihinde merhameten affedilmiştir.

Başka bir hükümde ise İşkodra ahalisinden olan İbrahim, Muharrem ve Reşit Bursa'ya nefy edilmiş, fakat daha sonra ıslah-ı nefis ettiklerine kanaat getirildiğinden Ekim 1864 tarihinde affedilmişlerdir.⁸²

Kişisel talepler ya da iyi hal dışında devletin mübarek gün ve gecelere hürmeten, hatta padişahların cülûs törenlerinin ardından, bazı sürgün cezalılarına toplu af verdiği, bazı cezaları da hafifletildiği görülmektedir.⁸³

Aralık 1858 tarihinde, Niş kazasından bazı şahıslar nüfus sayımında ahali ve memleketin güvenliğini bozan hareketlerde bulduklarında dolayı Bursa'ya nefy edilmiş olmalarına rağmen bu kişiler Eylül 1861'de Padişah Abdülaziz'in cülusu münasebetiyle affedilmişlerdir. Nisan 1858 tarihinde Sofya kaymakamı Abdüllatif Pâşâ emvâl-i mîriyyeden zimmetine akçe geçirmek ve ahaliden kontrato ve ücret-i nakliye

⁸¹ (A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s. 86

⁸² A.(DVN. NEFY. D)), no: 5, s.99

⁸³ A.(DVN. NEFY. D)), no: 4, s. 35, 28, 51, 61

vesaire ismiyle birtakım akçeler tahsil etmek gibi uygunsuz hareketlerinden dolayı Edirne'ye nefy edilmiş olmasına karşın, o da Eylül 1861'de Padişah Abdülaziz'in cülusu münasebetiyle affedilen kişiler arasında olmuştur. Mart 1861'de işlemiş oldu bir suçtan dolayı Bursa'ya nefy olunan Keşan naibi Ali ise nefy müddeti hakkında çektiği cezası yeterli görülmüş olduğundan kandil gecesine hürmeten ve ailesine merhameten affına karar verilmiştir.

Sürgün Yerleri

Defterler incelendiğinde görülen o ki, Osmanlı Devleti, sınırları içerisindeki herhangi bir yere sürgün yapılabilmekteydi. Ekonomik kaynaklı suçları işleyenler genelde eyalet içerisinde herhangi bir yere sürgün edilirken, aynı suçu işleyip eyalet içine sürgün edilmeyenler çoğunlukla Selanik, Vidin ve Edirne'ye gönderilmiştir. Halkı isyana teşvik suçları ile İzvornik'de olay çıkaranların çoğunluğu ise Kütahya'ya yollanmış, bunun dışında Bursa, Diyarbakır, Ergani de en fazla sürgüne gönderilen yerler arasında bulunmuştur. Bosna ve fesadı hadisesine karışan suçlular ise Girit ve Rodos'a gönderilirken, Ketm-i nüfus suçunu işleyenler eyalet içerisinde ya da Tırhala'ya sürgün edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla etrafı tamamen denizle çevrili olması nedeniyle adalar ağır suç işleyenlerin gönderildiği yerler olmuştur.

Bunun dışında mevcut Osmanlı topraklarının tamamı sürgün yeri olarak kullanılmıştır. Bunlar; Adana, Akka, Amasya, Ankara, Arabgir, Aydın, Bafra, Balıkesir, Beylan, Bilecik, Bolu, Bor, Bosna, Bozcaada, Bozova, Burdur, Bursa, Debre, Dersaadet, Dimetoka, Diyarbakır, Drama, Edirne, Erdek, Ergani, Ermenek, Erzincan, Erzurum, Florina, Foça, Gelibolu, Girid, Gümüşhane, Haleb, Harput, Isparta, İmaliye, İnegöl, İstanköy, İzmir, İznikmid, Kandiye, Karahisar-ı Sahib, Kayseri, Kerkük, Kıbrıs, Kilikya, Konya, Kudüs-ü şerif, Kütahya, Lefkoşa, Limni, Livane, Lofça, Magosa, Manastır, Maraş, Mardin, Midilli, Musul, Muş, Niş, Pırlepe, Karaman, Kastamonu, Rodos, Rumkale, Ruscuk, Sakız, Sa'idili, Selanik, Silifke, Silvan, Sinop, Siroz, Sivas, Siverek, Silistre, Sofya, Şam-ı Şerif, Şumnu, Tekfurdağı, Tırhala, Tırnova, Trablus, Trabzon, Travenik, Uşak, Varna, Vidin, Yalvaç, Yanya, Yozgat, Zincire, Sis, Alâ'ye (Alanya), Bigadiç, Nigde, Merzifon, Ahıçelebi, Bosna, Samsun, Tokat, Beypazarı, Kavala, Çorum, Drama, Akşehir, Magosa, Nallıhan, Tarsus, Beyrut, Ayaş, Malatya, Yenişehir, İslimiye, Rize,

Aydos, Teke, Belgrad, Kastamonu, Musul, Kilis, Antakya, Safranbolu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁴

Sonuç

Sonuç olarak sürgün cezası, Tanzimat'ın ilanından sonra batı hukuku ile etkileşimin bir sonucu olarak, Osmanlı hukukunda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önceki yıllara oranla daha çok kullanılmıştır. Tanzimat öncesi döneme ait yapılan sürgün cezası araştırmalarında sıklıkla bahse konu olan suçların, sürgün hükümlerinde tarifi ve süresi açık olmamakla birlikte Tanzimat'ın ilanı sonrası bu durum değişerek cezaların ve suçların tanımına ayrıca cezaların uygulanmasına dair açıklık getirilmiştir. Sürgün cezası konusunda 1839'a kadar verilen hükümler, 1840'tan sonra verilen hükümler kadar açık değildir. Muhakeme ve usul kanunlarının Osmanlı adli yapısında ve işleyişinde getirmiş olduğu yenilikleri sürgün cezalarına verilen hükümlerden izleyebilmekteyiz. Özellikle 1858 (1274) Ceza Kanunname-i Hümayunu devletin cezalandırma usulünde bir dönüm noktası olmuştur. Her suçlu eşit olarak yargılanmış ve gerekli görülürse sürgün edilmiş, bu cezalar verilirken Müslim ya da gayrimüslim ayrımı yapılmamıştır. Yukarıda örneklerini verdiğimiz bütün suç ve cezalar kanunlarla belirlenmiş olup, hangi suça ne kadar ceza verileceği de netleştirilmiştir. Tabii ki suçlunun durumuna göre mahkemenin de takdir yetkisi mevcut olmuştur. *“Yedi seneden ekal (az) olmamak üzere nefy”, “üç sene ile beş sene arası nefy”* gibi tabirlerde mahkemenin, suçun şiddetine göre cezada takdir yetkisi kullandığı görülmektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren asayiş ve güvenlik sorununun daha fazla hissedildiği Balkanlarda çatışmaların çokluğu ve tekâlif-i örfiye'nin artması belgelerden anlaşıldığı kadarıyla halk arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Memurlara rüşvet verme ve memurların rüşvet alması bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kronik bir hastalığı haline gelmiş ve maalesef günümüze kadar ulaşan bir miras olmuştur. Rüşvet suçlarını toplumsal olarak iki yönlü ele almak mümkündür. İlk olarak, rüşvet alan devlet memurlarının sayısındaki artış devlet dairelerinin görevini yerine getirmediğinin göstergesidir.

⁸⁴ Tuğba Akıllı (Acar), Tokat, 2006; Ömer Kılıç, Kayseri, 2010; Harun Çoban, Kayseri, 2010

İkincisi ise rüşvet veren vatandaşların artması da halk arasında yozlaşmanın çoğaldığını gösterir niteliktedir. Memurların devlet malını zimmetine geçirmesi, memur suçları arasında en çok görülen suç iken artan vergilere itiraz konusunda halkı galeyana getirmek, rüşvet suçları ve devlet malını zimmetine geçirmek gibi, ekonomik kaynaklı suçlara meylin, incelediğimiz bölgede gittikçe arttığını görmekteyiz. Bu tür suçlar Balkanlarda Tanzimat'ın ilanından sonra en çok sürgün cezasına sebep teşkil eden suçlar olmuştur. XIX. yüzyıl Balkanlar'ında milliyetçilik akımının etkisiyle isyan ve isyan hazırlığı ile ilgili suçların fazlalığı ise beklenmeyen bir durum olmayıp Tanzimat'ın ilanından sonra burası, Osmanlı'nın sonunu getiren, ayrılıkçı fikirlerin en yoğun olduğu bölgelerden birisi olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri ve Resmi Kayıtlar

BOA, Bab-ı Asaî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Nefy-u Kısas Defterleri (A.(DVN. NEFY. D)), no;3, 4, 5
TBMM., *Düştur Tertip1.*, <http://hdl.handle.net/11543/67>

Tezler

AKILLI (ACAR), Tuğba, *3 Nolu Nefy-u İtlak Defteri'nin (S. 1-100)Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat-2006.

BAYTİMUR, Süha Oğuz, *Osmanlı Devletinde Hapis Ve Sürgün Cezaları(1791-1808)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Doktora Tezi, Elazığ, 2011, s. 58.

ÇOBAN, Harun, *5 Numaralı Nefy-u İtlak Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.

DAŞCIOĞLU, Kemal, *Osmanlı Devleti'nin sürgün siyaseti (XVIII. yüzyıl)*, Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Isparta, 2004.

KILIÇ, Ömer, *4 Numaralı Nefy-u İtlak Defterinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.

YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 77.

Araştırma Eserler ve Makaleler

Acehan, Abdullah, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası Ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, s.14.

Akgündüz, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri, *OSAV Yay.*, C.3, İstanbul 1990.

Akşin, Ahmet, Süha Oğuz BAYTİMUR, "25 Numaralı Kalebend Defterinin Tanıtımı Ve Kalebend Defterlerinin Osmanlı Sosyal Tarihi Bakımından Önemi", *XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006 Ankara), Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. IV, I. Kısım, TTK. Basımevi, Ankara, 2010, s.793.

Aydın, Bilgin, İshak KESKİN, "Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahteciliği Diplomatik Ve Diplomatika Egitimi", *Osmanlı Araştırmaları (ed; komisyon)*, İsam yay., say. 31, 2008, İstanbul, s. 197-198, s.1-3.

Bardakoğlu, Ali, "Osmanlı Hukukunun Şer'iliği Üzerine", *Yeni Türkiye Dergisi*, sy.31, Ocak-Şubat 2000, s.712.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.11, 13, 15.

Başoğlu, Tuncay. "Ta'zir", *Ansiklopedisi, İslam. İslam Ansiklopedisi*. TDV. Yay., 2011. 198-202.

Belgesay, Mustafa Reşit, "Tanzimat Ve Adliye Teşkilatı", *Tanzimat 1 (Komisyon)*, Meb. Yay., İstanbul, 1940, s. 220.

Berkes, Niyazi; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul 1996.

Bozkurt, Nebi, "Sürgün", *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., C. 38, 2010, s. 166-167.

Cin, Halil – Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, c.I, İstanbul 1995.

Daşcıoğlu, Kemal, "Sürgün", *İslam Ansiklopedisi*, TDV yay., c. 38, 2010, s. 167-169.

Daşcıoğlu, Kemal, *İskân, Suç ve Ceza Osmanlıda Sürgün*, Yeditepe yay., İstanbul 2007.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ayın Kitabevi Yay., Ankara, 2001.

Gayretli, Mehmet, "1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar Ve Bu Kanuna Ait Bir Taslak Metnin Bir Kısmıyla İlgili Değerlendirmeler", <http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-2.pdf>

İnalçık, Halil, "Örf", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay.,c.9, İstanbul, 1964, s.480

İnalçık, Halil, "Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hâl Ve Arz-ı Mahzarlar", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sy. VII- VIII, İstanbul 1988.

İpşirli, Mehmet, "XVI. Asrın İkinci Yansında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, No; 12, 1981-82, İstanbul, s.211.

İrtem, Süleyman Kâni; *Birinci Meşrutiyet Ve Sultan Abdülhamid*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul 2004.

Karataş, Ali İhsan, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18-19.Asırlar)*, Emin Yay., Bursa 2009.

Kenanoğlu, M. Macit, “Nizamiye Mahkemeleri”, *İslam Ansiklopedisi* 33 (2007): 186-188.

Köksal, Osman, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve iki Osmanlı Sultanının Sürgünle ilgili Hattı-ı Hümayunları”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 19, 2005, s. 283-341.

Kurt, Yakup; “20. Yüzyıl Türk Romanında Balkanlardaki Ulusçuluk Hareketleri”, *Uluslararası Balkan Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu 6-8 Ekim 2016*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Balkan Ve Ege Uygulama Ve Araştırma Merkezi, Çanakkale, 2017, s. 411.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, ikinci baskı, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1998.

Selvi, Haluk, Galip ÇAĞ, *Geçmişten Günümüze Manastır Şehri Tarihi*, Sakarya, 2011.

Selvi, Haluk, Kurtuluş DEMİRKOL, “Osmanlı Devleti’nde ABD Vatandaşlarının Hukuku”, *History Studies*, 2012, c. IV, ss. 327-349.

Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, İstanbul 2009.

Tepekaya, Muzaffer, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım Ve Kafkasya’dan Göç Hareketleri Ve Saruhan (Manisa) Sancağı’na Göçler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt: VI, Sayı 2, İzmir, 2006, s. 463-480.

Türcan, Talip, “Sürgün”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., C. 38, 2010, s. 164-166.

Uluçay, M. Çağatay, “Sürgünler Yeni ve Yakınçağlarda Manisa’ya ve Manisa’dan Sürülenler”, *Belleten*, 60/15, Ankara 1951, s. 513-531.

Ünlü, Mucize, “Tanzimat Sonrasında Balkanlardan Karadeniz’e Sürgünler”, *History Studies*, Volume 2/2, 2010, s.305.